

Силабус навчальної дисципліни

«Антична цивілізація Північної Надчорноморщини»

Галузь знань:	03 - гуманітарні науки.
Спеціальність:	032 — історія та археологія.
Рівень вищої освіти:	третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень.
Освітня кваліфікація:	Доктор філософії.
Форма навчання:	стаціонарна/заочна.
Розробник:	д.і.н., член-кореспондент НАН України - Алла Буйських.

Кількість кредитів ЄКТС:	3.
Програма навчання:	12 тижнів
Мова викладання:	українська.
Форма оцінювання:	залік.

Обсяг – 90 годин

лекцій 16 годин

семінарів 14 годин

самостійної роботи 60 годин

Київ - 2022

ЗМІСТ

I. Структура дисципліни.

I.1. Анотація дисципліни.

II. Організація навчання.

II.1. Календарно-тематичний план.

II.2. Тематичний план.

II.3. Література для вивчення дисципліни.

II.4. Технічні вимоги для вивчення дисципліни.

III. Форми та методи контролю.

III.1. Результати навчання, методи викладання і форми оцінювання.

III.2. Умови визначення навчального рейтингу дисципліни.

III.3. Критерії оцінювання знань і вмінь з дисципліни.

III.4. Порядок перерахунку показників нормативної 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS.

IV. Політика доброчесності.

I. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

I.1. Анотація дисципліни.

Актуальність курсу Акцент курсу зроблено на вивченні низки загальнотеоретичних та історичних питань, що отримали безпосередньо підтвердження на археологічному матеріалі; знайомстві з новітніми, подекуди – неопублікованими повною мірою археологічними матеріалами. Така спрямованість викладення ставить на меті доповнення інформації, отриманої аспірантами під час здобуття освіти другого рівня. Це дозволить слухачам орієнтуватися в питаннях, що мають значення для розуміння не лише процесів, які відбувалися у давнину у регіоні, який вивчається, а й на широких теренах Європи загалом, а також сформулювати власну точку зору на дискусійні питання у цій області знань. Все це дозволить їм у майбутньому використовувати археологічний матеріал для широких соціальних узагальнень та історичних реконструкцій.

Мета і завдання курсу: Основною метою курсу є знайомство слухачів з головними засадами принципів і методів наукової роботи у галузі археології України на прикладі вивчення комплексу проблем, пов'язаних із історико-політичним та соціально-економічним розвитком античних держав у Північній Надчорноморщині, що був став складовою частиною античної середземноморської цивілізації. Саме через наявність довготривалих контактів з культурою Стародавньої Греції та Римської імперії аж до пізньоантичного часу античні держави Північного Надчорномор'я органічно сприйняли й безпосередній вплив візантійської культури.

Ключовими завданнями у вивченні античної цивілізації як складової давньої історії України є вплив культурного спадку античної культури та сприйняття християнства за часів Київської Русі, яке і відбулося завдяки цим стійким контактам.

Міждисциплінарна координація: географія, топографія, економіка.

II. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ

I.1. Календарно-тематичний план.

теми	заняття	дата
Тема 1. Велика грецька колонізація.	Лекція 1	січень
Тема 2. Колонізаційний процес у Північній Надчорноморщині.	Лекція 2	січень

Тема 3. Борисфен.	Лекція 3	січень
Тема 4. Колонізація Північно-Західного Надчорномор'я. Ольвійський поліс.	Лекція 4	лютий
Тема 5. Колонізація Північно-Східного Надчорномор'я. Боспор.	Лекція 5	лютий
Тема 6. Херсонес Таврійський.	Лекція 6	лютий
Тема 7. Римська імперія та держави Північної Надчорноморщини	Лекція 7	березень
Тема 8. Античні міста та держави у пізньоантичний час.	Лекція 8	березень
Теоретичні моделі та практична реалізація античної колонізації у Середземномор'ї.	Семінар 1	березень
Заснування давньогрецьких колоній у Північно-Західній та Північно-Східній частинах Понту.	Семінар 2-3	квітень
Специфіка Херсонесу та його роль у системі взаємин держав регіону.	Семінар 4	квітень
Античні держави Північної Надчорноморщини у 1-3 ст. н.е.	Семінар 5- 6	квітень
Готи, гуни та античні міста Північної Надчорноморщини	Семінар 7	квітень
Залік		кінець квітня

II.2. Тематичний план.

№ з/п	Теми занять	Кількість годин
Лекція 1	<p>Тема 1. Велика грецька колонізація. Передумови виникнення. Фінікійська експансія у Середземномор'ї. Географія поширення. Розвиток полісної системи у колоніях. Концептуальні системи комунікацій: материнський поліс – колонія; внутрішня (вторинна) колонізація; поняття polis, chora, patris. Розвиток міст, теоретичні моделі містобудування та їх практична реалізація. Контакти з місцевим населенням: торгівля vs війна, еллінізація vs варваризація. Література: Гроссман, Ю.М., Лісовий, І.А. 1985. Історія Стародавнього світу. Практикум. Львів: Видавництво Львівського держ.університету. Баукова, А.Ю. Антична археологія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 346 с. ISBN 978-617-10-0153-4. Алешкевич Я.А. 2011. Органи влади та управління стародавньої Греції до елліністичного періоду. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 27, с. 227-231.</p>	2 год.
Лекція 2	<p>Тема 2. Колонізаційний процес у Північній Надчорноморщині. Початок давньогрецької колонізації Понту і його північного узбережжя. Природно-географічні умови Понтійського регіону. Проблема доколонізаційних зв'язків. Контакти з місцевим</p>	2 год.

	<p>населенням: торгівля vs війна, еллінізація vs варваризація. Проблема рабства у сучасній концепції північнопричорноморської колонізації. Концепція «емпоріального періоду» за В.Д. Блаватським: відкинута історіографічна концепція або раціональне зерно. Формування полісних систем. Розвиток хори у колоніях. Індикатори наявності полісу в умовах заморської колонії. Наукові школи у вивченні античної колонізації Північного Надчорномор'я: подібність та розбіжності у поглядах.</p> <p>Література: Давня історія України. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1998. Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи. Зубар В. М., Ліньова Є. А., Сон Н. О. Античний світ Північного Причорномор'я. Київ: вид. ім. О. Теліги, 1999. Археологія України. Курс лекцій за ред. Л.Л. Залізняка. Київ: Либідь, 2005. Одрін, О.В. Рабство в античних державах Північного Причорномор'я: загальні історіографічні тенденції та джерельна база, в: Н.О. Гаврилюк та ін. (ред.). Північне Причорномор'я за античної доби (на пошану С.Д. Крижицького). Київ: ІА НАН України, с. 202-209.</p>	
Лекція 3	<p>Тема 3. Борисфен. Новітня інформація про час заснування Борисфена – критика критиків Євсевія. Погляди на політичний устрій Борисфена у ретроспективі: раціональне зерно або тотальне заперечення існуючих моделей. Лапін та Блаватський: боротьба титанів та її вплив на сучасного погляду на роль пам'ятки у грецькій колонізації регіону. Борисфен-емпорій та Борисфен-поліс: місто-торгівельний центр без державного статусу або центр ранньої держави. Сучасна критика концепцій, проблема наявності «хори Березані». Критерії визначення хори у заморській колонії.</p> <p>Література: Лапін, В.В. 1966. Греческая колонизация Северного Причерноморья. Киев: Наукова думка. Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи. Зубар В. М., Ліньова Є. А., Сон Н. О. Античний світ Північного Причорномор'я. Київ: вид. ім. О. Теліги, 1999. Баукова, А.Ю. Антична археологія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 346 с. ISBN 978-617-10-0153-4.</p>	2 год.
Лекція 4	<p>Тема 4. Колонізація Північно-Західного Надчорномор'я. Ольвійський поліс. Виникнення колоній: сучасна хронологія та її обґрунтування. Становлення полісної структури. Територіальні кордони Ольвійського полісу та проблема їх визначення. Ольвія-місто: критерії визначення, проблеми дефініцій. Просторовий розвиток міст, містобудування. Борисфен-Ольвія: співіснування</p>	2 год.

	<p>державного центру та його емпорію. Острів Левка та його панеллінське святилище Ахілла: патронат-протекторат. Подібність та відмінність з теоретичними моделями колонізаційного розвитку. Новітня інформація про археологічні джерела. Організація Ольвійського поліса – найкращий приклад колонізаційної адаптації у Понтійському басейні.</p> <p>Література: Давня історія України. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1998. Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи. Bujskikh, A., Fornasier, J. 2022. The city versus its suburb: the spatial development of Pontic Olbia, Ancient Civilizations from Scythia to Siberia 29 (2022), p. 195-230. Bujskikh, A., Ivchenko, A. 2021. The necropolis of Olbia in 6th -5th centuries BCE. New data on the territorial development, in: J. Fornasier, A.V. Bujskikh (Hrsg.). An den Ufern des Bug. Deutsch-ukrainische Ausgrabungen in Olbia Pontike im Kontext internationaler Forschungen zu antiken Migrationsprozessen. Frankfurter Archäologische Schriften 42. Bonn, S. 155-184.</p>	
Лекція 5	<p>Тема 5. Колонізація Північно-Східного Надчорномор'я. Боспор.</p> <p>Виникнення колоній: сучасна хронологія та її обґрунтування. Становлення полісної структури. Територіальні кордони, розвиток хори. Міста та некрополі, позаміські поселення, т.зв. малі міста. Різниця у просторовому розвитку між Європейською та Азіатською частинами. Відношення з місцевим населенням. Специфіка державного устрою. Хто такі Археанактиди? Характер взаємин з Ахеменідською державою – Боспор ще одна провінція? Політичний розвиток – чому Спартокіди? Причини перетворення Боспору на спадкову монархію, її основні риси. Консервація традицій – типова характерна риса розвитку боспорського суспільства.</p> <p>Література: Зубар, В.М. 1998. Утворення Боспорської держави. Український історичний журнал 1, с. 62-69. Давня історія України. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1998. Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи. Баукова, А.Ю. Антична археологія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 346 с. ISBN 978-617-10-0153-4. Zubar, V.M., Zin'ko, V.N. 2006. Cimmerian Bosphorus in the Classical Epoch: Essays of the Social-Economical History). Bosporan Studies XII.</p>	2 год.
Лекція 6	<p>Тема 6. Херсонес Таврійський.</p> <p>Дискусія стосовно часу та причин заснування Херсонесу: до-херсонеське анонімне поселення або місто Херсонес? Характеристика сучасної джерельної бази та критика джерел. Дохерсонеські поселення у Західній Тавриці. Керкінітіда: ще один автономний поліс або емпорій – продукт внутрішньої колонізації</p>	2 год.

	<p>Ольвії (?), Істрії (?) або обох разом? Херсонеська територіальна держава або Херсонеський поліс: відмінність у термінології як відображення проблеми просторового розвитку. Хора – сільське господарство – торгівля. Найраніше виноробство у Північному Надчорномор'ї та власне керамічне виробництво. Понтійська торгівля Херсонесу. Західний вектор зовнішньої торгівлі.</p> <p>Література: Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи. Баукова, А.Ю. Антична археологія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 346 с. ISBN 978-617-10-0153-4. Котенко, В.В. 2017. Поселення Херсонеської хори Маслини у Північно-Західній Тавриці. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна.</p>	
Лекція 7	<p>Тема 7. Римська імперія та держави Північної Надчорноморщини.</p> <p>Кінець доби еллінізму у регіоні: (не)співпадіння із середземноморською хронологією, причини. 1 ст. н.е. – час знайомства та перших контактів із Римською імперією; різні долі Ольвії, Тіри, Херсонесу та Боспору. Спорудження та облаштування цитаделей у Тірі, Ольвії, Херсонесі. Будівництво нових міст та укріплень на Європейському Боспорі. Дискусія стосовно лімесної системи укріплень, римські гарнізони. Військовий та культурний компоненти контактів із римськими провінціями. Виведення римських гарнізонів – час, причини.</p> <p>Література: Давня історія України. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1998. Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи. Баукова, А.Ю. Антична археологія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 346 с. ISBN 978-617-10-0153-4. Sarnowski T., Savelja O.Ja. 2000, Balaklava. Römische Militärstation und Heiligtum des Jupiter Dolichenus, Warschau 2000. Karasiewicz-Szczypiorski, R. 2015. Forty i posterunki rzymskie w Scytii i Taurydzie w okresie pryncypatu, Światowit: Supplement Series A: Antiquity 15, Warszawa: IAE PAN. Козленко Р.О. Римська військова присутність в Ольвії (I-III ст. н.е.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Ін-т археології НАН України. Київ, 2020.</p>	2 год.
Лекція 8	<p>Тема 8. Античні міста та держави у пізньоантичний час.</p> <p>Різні долі античних міст після виведення римських гарнізонів: наслідки. Готи та гуни: Ольвія і Тіра. Готські війни. Міста Кримського півострова: історичний континуїтет існування. Визначення державних утворень. Новітні данні про Oium: можливості археологічних даних у історичних реконструкціях. Поява перших християн та перших іудеїв у Херсонесі і на Боспорі. Археологічні свідчення: синагоги, базиліки, поховання. Проблеми інтерпретації. Спроба реконструкції економіки та торговельних відносин на підставі даних матеріальної культури. Що було далі?</p> <p>Література:</p>	2 год.

	<p>Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи.</p> <p>Fornasier, J. 2014. Jüdische Präsenz im Bosporianischen Reich – Aspekte der Forschung. Das Altertum 59. S. 263-278.</p> <p>Магомедов, Б.В. 2021. Грошовий обіг Ольвії Понтійської на фінальному етапі історії міста. Український нумізматичний щорічник 5, с. 136-147.</p> <p>Archaeologia Polona / Pontic Olbia in the Post-Roman Period, Nr. 62, 2024. https://journals.iaepan.pl/apolona/issue/view/204</p>	
Семинар 1	<p>Теоретичні моделі та практична реалізація античної колонізації у Середземномор'ї.</p> <p>Основні причини процесу колонізаційного засвоєння Середземномор'я. Форми політичного розвитку середземноморських колоній. Емпорії та поліси: проблемні питання сучасних дефініцій або різні форми соціально-політичної організації. Адаптація, характер експлуатації природних ресурсів, вплив на розвиток місцевого населення. Теоретичні моделі. Подібність та відмінність колонізації у: Північній Африці (Єгипет, Киренаїка), Великій Греції (Італія, Сицилія), Західному Середземномор'ї (Іберія, Галлія).</p> <p>Література: Баукова, А.Ю. Антична археологія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 346 с. ISBN 978-617-10-0153-4. Hansen, M.H., Nielsen, Th.H. An Inventory of Archaic and Classical Polis. Oxford: University Press, 2004. https://www.ancientportsantiques.com/wp-content/uploads/Documents/AUTHORS/Hansen&Nielsen2004-LexiquePoleis.pdf</p>	2 год.
Семинар 2-3	<p>Заснування давньогрецьких колоній у Північно-Західній та Північно-Східній частинах Понту.</p> <p>Час появи перших колоній. Проблема доколонізаційних зв'язків. Аналіз характеру контактів з місцевим населенням Правобережного та Лівобережного Дніпровського Лісостепу. Подібність та відмінність ходу колонізаційного процесу в обох регіонах. Так чи існував емпоріальний період (за Блаватським) – сучасний погляд на давню концепцію. Питання наявності емпоріїв у Понтійському регіоні. Емпорії тимчасові та постійні. Коли емпорій стає містом. Коли місто стає центром держави. Подібність та відмінність ранніх урбаністичних процесів в Ольвії і на Боспорі. Організація простору. Причини зовнішніх політичних, економічних та культурних пріоритетів у орієнтації на Мілет, Афінський морський союз, Ахеменидську державу.</p> <p>Література: Баукова, А.Ю. Антична археологія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 346 с. ISBN 978-617-10-0153-4.</p>	4 год.

	<p>Zubar, V.M., Zin'ko, V.N. 2006. Cimmerian Bosphorus in the Classical Epoch: Essays of the Social-Economical History). Bosphoran Studies XII.</p> <p>Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи.</p>	
Семінар 4	<p>Специфіка Херсонесу та його роль у системі взаємин держав регіону.</p> <p>Поява Херсонесу на мапі Північної Надчорноморщини: основні причини та час. Комплексний аналіз джерельної бази. Гіпподамове місто: основні засади міського планування та розмежування земля на хорі. Унікальність херсонеського земельного кадастру. Проблемне питання війни між Ольвією та Херсонесом у першій половині 4 ст. до н.е.: аргументи «за» та «проти». Херсонеська економіка та торгівля: схід-захід – південь-північ. Дорійський Херсонес: культурна складова та відмінність від іонійських полісів регіону. Херсонеса – Каллатіс: дві гераклеїські колонії у Понті.</p> <p>Література: Давня історія України. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1998. Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи.</p>	2 год.
Семінар 5-6	<p>Античні держави Північної Надчорноморщини у 1-3 ст. н.е.</p> <p>Ольвія у 1 ст. н.е. – відбудова після гетської навали, перші контакти з Римом за часів Траяна. Тіра – найближче місто до римської провінції. Херсонес після елевтерії. Поява та розбудова гарнізонів. Забудова за принципами планування римських військових таборів – аргументи «за» та «проти». Поява та розбудова укріплень поза містами. Тимчасові (маршеві) військові табори: новітні дослідження. Проблема наявності лімесної системи захисту територій у північно-західній частині Понту. Боспорська держава – союзник Риму. Захист Пантікапею. Ілурат – місто-фортеця. Питання впливу провінційно-римської культури та встановлення ступеню романізації населення Північної Надчорноморщини.</p> <p>Література: Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи. Sarnowski, T., Savelja, O.Ja. 2000, Balaklava. Römische Militärstation und Heiligtum des Jupiter Dolichenus, Warschau 2000. Karasiewicz-Szczypiorski, R. 2015. Forty i posterunki rzymskie w Scytii i Taurydzie w okresie pryncypatu, Światowit: Supplement Series A: Antiquity 15, Warszawa: IAE PAN. Козленко, Р.О. Римська військова присутність в Ольвії (I-III ст. н.е.). Дисертація. https://chtyvo.org.ua/authors/Kozlenko_Roman/Rymska_viiskova_pry_sutnist_v_Olvii_I-III_st_ne/ Савельєв, О.К. 2019. Матеріальна культура Тіри (I – початок V ст.</p>	4 год.

	<p>н.е.). Дисертація. https://chtyvo.org.ua/authors/Saveliev_Oleh/Materialna_kultura_Tiry_I_-_pochatok_V_st_ne/ Bujskikh A.V., Novichenkova M.V. 2021. The Roman Citadel in Pontic Olbia. Ancient Civilizations from Scythia to Siberia 27, p. 11-67.</p>	
Семінар 7	<p>Готи, гуни та античні міста Північної Надчорноморщини 2 год. Новітні археологічні джерела та інтерпретація актуальних проблем історичного розвитку Північно-Західного регіону: нова інформація про історичну долю Тіри та Ольвії від другої половини III ст. н.е. Чому в Ольвії і Тірі не отримало поширення християнство та іудаїзм. Міста та державні утворення Таврики – інший шлях розвитку. Орієнтація на Візантійську імперію. Причини та наслідки для регіону. Література: Магомедов, Б.В. 2021. Грошовий обіг Ольвії Понтійської на фінальному етапі історії міста. Український нумізматичний щорічник 5, с. 136-147. Archaeologia Polona / Pontic Olbia in the Post-Roman Period, Nr. 62, 2024. https://journals.iaepan.pl/apolona/issue/view/204</p>	2 год.
Самостійна робота	<ul style="list-style-type: none"> • підготовка наукової доповіді; • наукова стаття за темою дисертаційного дослідження обсягом 0,5 - 1 д.а. <p>МЕТА І ЗАВДАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ Головна мета проведення самостійної роботи полягає у необхідності більш широкого огляду тематики курсу з використанням матеріалів періодичних видань, наукових праць, монографій з окремих питань дисципліни. Важливою складовою самостійної роботи аспірантів є виконання індивідуальних робіт. Виконання індивідуальних робіт має на меті:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ закріплення знань теоретичного курсу; ☐ набуття навичок критичного аналізу джерел ☐ опанування вітчизняної й зарубіжної літератури із проблематики. 	60 год.

II.3. Література для вивчення дисципліни.

Для підготовки до семінарів та написання рефератів аспіранти можуть користуватися літературою наявною у Науковій бібліотеці Інституту археології НАН України, та [Електронною бібліотекою ВГО «Спілка археологів України»](#). Курс забезпечений посібниками та базовою літературою вказаною до кожного лекційного та семінарського заняття.

1. Алешкевич Я.А. 2011. Органи влади та управління стародавньої Греції до елліністичного періоду. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 27, с. 227-231.
2. Археологія України. Курс лекцій за ред. Л.Л. Залізняка. Київ: Либідь, 2005.
3. Баукова, А.Ю. Антична археологія: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 346 с. ISBN 978-617-10-0153-4.

4. Гроссман, Ю.М., Лісовий, І.А. 1985. Історія Стародавнього світу. Практикум. Львів: Видавництво Львівського держ.університету.
5. Давня історія України. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1998.
6. Зубар В. М., Ліньова Є. А., Сон Н. О. Античний світ Північного Причорномор'я. Київ: вид. ім. О. Теліги, 1999.
7. Зубар, В.М. 1998. Утворення Боспорської держави. Український історичний журнал 1, с. 62-69.
8. Козленко, Р.О. Римська військова присутність в Ольвії (I-III ст. н.е.). Дисертація. https://chtyvo.org.ua/authors/Kozlenko_Roman/Rymska_viiskova_pryсутnist_v_Olvii_I-III_st_ne/
9. Котенко, В.В. 2017. Поселення Херсонеської хори Маслини у Північно-Західній Тавриці. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна.
10. Крижицький, С.Д., Зубар, В.М., Русяєва, А.С. 1998. Античні держави Північного Причорномор'я. Україна крізь віки. Т. 2. Київ: Альтернативи.
11. Лапин, В.В. 1966. Греческая колонизация Северного Причерноморья. Киев: Наукова думка.
12. Магомедов, Б.В. 2021. Грошовий обіг Ольвії Понтійської на фінальному етапі історії міста. Український нумізматичний щорічник 5, с. 136-147.
13. Одрін, О.В. Рабство в античних державах Північного Причорномор'я: загальні історіографічні тенденції та джерельна база, в: Н.О. Гаврилюк та ін. (ред.). Північне Причорномор'я за античної доби (на пошану С.Д. Крижицького). Київ: ІА НАН України, с. 202-209.
14. Савельєв, О.К. 2019. Матеріальна культура Тіри (I – початок V ст. н.е.). Дисертація. https://chtyvo.org.ua/authors/Saveliev_Oleh/Materialna_kultura_Tiry_I_-_pochatok_V_st_ne/
15. Bujskikh A.V., Novichenkova M.V. 2021. The Roman Citadel in Pontic Olbia. Ancient Civilizations from Scythia to Siberia 27, p. 11-67.
16. Bujskikh, A., Fornasier, J. 2022. The city versus its suburb: the spatial development of Pontic Olbia, Ancient Civilizations from Scythia to Siberia 29 (2022), p. 195-230.
17. Bujskikh, A., Ivchenko, A. 2021. The necropolis of Olbia in 6th -5th centuries BCE. New data on the territorial development, in: J. Fornasier, A.V. Bujskikh (Hrsg.). An den Ufern des Bug. Deutsch-ukrainische Ausgrabungen in Olbia Pontike im Kontext internationaler Forschungen zu antiken Migrationsprozessen. Frankfurter Archäologische Schriften 42. Bonn, S. 155-184.
18. Fornasier, J. 2014. Jüdische Präsenz im Bosporanischen Reich – Aspekte der Forschung. Das Altertum 59. S. 263-278.
19. Hansen, M.H., Nielsen, Th.H. An Inventory of Archaic and Classical Polis. Oxford: University Press, 2004. <https://www.ancientportsantiques.com/wp-content/uploads/Documents/AUTHORS/Hansen&Nielsen2004-LexiquePoleis.pdf>
20. Karasiewicz-Szczypiorski, R. 2015. Forty i posterunki rzymskie w Scytii i Taurydzie w okresie pryncypatu, Światowit: Supplement Series A: Antiquity 15, Warszawa: IAE PAN.
21. Sarnowski, T., Savelja, O.Ja. 2000, Balaklava. Römische Militärstation und Heiligtum des Jupiter Dolichenus, Warschau 2000.
22. Zubar, V.M., Zin'ko, V.N. 2006. Cimmerian Bosphorus in the Classical Epoch: Essays of the Social-Economical History). Bosphorus Studies XII.
23. **Archaeologia Polona / Pontic Olbia in the Post-Roman Period, Nr. 62, 2024.**
<https://journals.iaepan.pl/apolona/issue/view/204>

II.4. Технічні вимоги для вивчення дисципліни.

Викладач курсу рекомендує користуватись відкритим програмним забезпеченням (*open-source software*). Зокрема:

1. Текстовий редактор (письмові роботи приймаються в форматі doc, odt). Приклад – компоненти LibreOffice.

2. Бібліоменеджер для роботи з списками літератури та бібліографічними посиланнями.
Приклад — Zotero.

Комунікація що до процесу навчання здійснюється через офіційну поштову скриньку викладача. На поштову адресу надсилаються електронні документи (файли практичної роботи та письмового завдання/есе). Час відповіді на лист — до 24 години. Листи і повідомлення можуть бути не опрацьовані у вихідні та святкові дні, а також в період з 21-00 до 9-00.

III. ФОРМИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЮ

Поточний контроль знань здійснюється під час проведення семінарських занять і має на меті перевірку рівня засвоєння аспірантами певних розділів (тем) навчальної програми, пошуку й критичного аналізу его-джерел. Формами поточного контролю є семінарське опитування, заслуховування доповідей, дискусії; письмова дослідницька робота. Поточний контроль передбачає оцінювання кожного виду робіт, зазначених в «Умовах визначення навчального рейтингу», та здійснюється у відповідності до визначених критеріїв (див. наступний розділ).

Мета поточного контролю – оцінити ступінь засвоєння теоретичного і практичного матеріалу та рівень знань аспірантів з відповідних частин дисципліни.

Рівень поточних знань оцінюється в балах по кожному із передбачених видів практичних завдань окремо:

- відповіді, участь у дискусії на практичних заняттях;
- письмові творчі (індивідуальні) роботи;
- підготовка і презентація дослідницької письмової роботи.

Згідно до методики рейтингової оцінки поточний рейтинг аспіранта розраховується як сума балів за всіма видами практичних завдань і нараховується протягом семестру.

Аспіранти, поточні знання яких оцінені на “незадовільно” (0-40 балів), вважаються не атестованими і до екзамену з дисципліни не допускаються. аспіранти, які за роботу в семестрі та на екзамені набрали 41-59 балів мають право на перескладання.

Самостійна робота. Головна мета проведення самостійної роботи полягає у необхідності більш широкого огляду тематики курсу з використанням матеріалів періодичних видань, наукових праць, монографій з окремих питань дисципліни.

Важливою складовою самостійної роботи аспірантів є виконання індивідуальних робіт. Виконання індивідуальних робіт має на меті:

- закріплення знань теоретичного курсу;
- випрацювання навичок критичного аналізу джерел
- опанування вітчизняної й зарубіжної літератури із проблематики.

Вимоги до письмової дослідницької роботи.

Тему письмової роботи обирає аспірант, обов’язково погоджуючи її з викладачем. Письмова робота – самостійне дослідження питання/проблеми аспірантом, що демонструє його аналітичні здібності та вміння доходити самостійних висновків. Дослідник повинен поставити перед собою чітку мету та завдання, які намагатиметься розв’язати. Письмова робота не може бути переказом, реферуванням однієї або декількох праць. Письмова робота повинна передовсім базуватися на роботі з літературою (офіційні документи, монографічні видання, періодика та матеріали архівних фондів; візуальними джерелами: матеріалами археологічних колекцій). Заохочується посилання на/дискусія з лекційним матеріалом.

Обсяг письмової роботи: 0.5–1 авторського друк. аркуша (20.000–40.000) друкованих знаків з урахуванням пробілів та тексту посилань).

Вимоги до виносок: обов’язково робляться посилання на кожену цитату, що зустрічається в тексті, на кожен наведений факт (дата, подія, статистичні дані), що не є загальновідомим чи залишається дискусійним. Забороняється робити посилання на літературу/джерела, що не опрацьовуються аспірантом у ході дослідження. Будь-яка “прихована цитата”, тобто дослівна передача тексту без лапок (у тому числі в перекладі з іноземної мови), є плагіатом. Аспірант, плагіат якого у роботі доведений, отримує 0 балів за залік.

До списку джерел і літератури вносяться всі опрацьовані тексти, навіть якщо аспірант не робить на них посилань. Оцінюється не кількість опрацьованих джерел, а якість роботи з ними. Критерії оцінювання: вибір цікавої/дискусійної/проблемної теми; повнота її розкриття через досягнення поставленої мети й розв'язання сформульованих завдань; вміння працювати з джерелами, критично аналізувати їх; володіння історичною літературою та лекційним матеріалом; самостійність і глибина висновків.

Роботу слід надіслати на пошту викладача не пізніше ніж за 48 годин до заліку.

Підсумковою формою контролю є залік.

Підсумковий контроль знань здійснюється шляхом складання письмового заліку.

До заліку допускаються аспіранти, які мають необхідний рівень поточних знань.

Залік проводиться в письмовій, за завданнями які складені на основі програми курсу та мають однаковий рівень складності.

На заліку аспірантам буде запропоновано дати розгорнуті відповіді на 3 обов'язкові запитання однакової складності, які вимагають вдумливого критичного опрацювання матеріалу усього курсу та додаткові запитання – максимально 30 балів.

За результатами складання заліку якість підсумкових знань аспіранта оцінюється за рейтинговою системою та трансформується в національну шкалу та шкалу ECTS.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

- Основні причини процесу колонізаційного засвоєння Середземномор'я.
- Форми політичного розвитку середземноморських колоній.
- Емпорії та поліси: проблемні питання сучасних дефініцій або різні форми соціально-політичної організації.
- Адаптація, характер експлуатації природних ресурсів, вплив на розвиток місцевого населення. Теоретичні моделі.
- Подібність та відмінність колонізації у: Північній Африці (Єгипет, Киренаїка), Великій Греції (Італія, Сицилія), Західному Середземномор'ї (Іберія, Галлія).
- Час появи перших колоній.
- Проблема доколонізаційних зв'язків.
- Аналіз характеру контактів з місцевим населенням Правобережного та Лівобережного Дніпровського Лісостепу.
- Подібність та відмінність ходу колонізаційного процесу в обох регіонах.
- Так чи існував емпоріальний період (за Блаватським) – сучасний погляд на давню концепцію.
- Питання наявності емпоріїв у Понтійському регіоні.
- Емпорії тимчасові та постійні. Коли емпорій стає містом.
- Коли місто стає центром держави.
- Подібність та відмінність ранніх урбаністичних процесів в Ольвії і на Боспорі.
- Організація простору.
- Причини зовнішніх політичних, економічних та культурних пріоритетів у орієнтації на Мілет, Афінський морський союз, Ахеменидську державу.
- Поява Херсонесу на мапі Північної Надчорноморщини: основні причини та час.
- Комплексний аналіз джерельної бази.
- Гіпподамове місто: основні засади міського планування та розмежування земля на хорі.
- Унікальність херсонеського земельного кадастру.
- Проблемне питання війни між Ольвією та Херсонесом у першій половині 4 ст. до н.е.: аргументи «за» та «проти».
- Херсонеська економіка та торгівля: схід-захід – південь-північ.
- Дорійський Херсонес: культурна складова та відмінність від іонійських полісів регіону.
- Херсонеса – Каллатіс: дві гераклеїські колонії у Понті.

- Ольвія у 1 ст. н.е. – відбудова після гетської навали, перші контакти з Римом за часів Траяна.
- Тіра – найближче місто до римської провінції.
- Херсонес після елевтерії. Поява та розбудова гарнізонів. Забудова за принципами планування римських військових таборів – аргументи «за» та «проти».
- Поява та розбудова укріплень поза містами.
- Тимчасові (маршеві) військові табори: новітні дослідження.
- Проблема наявності лімесної системи захисту територій у північно-західній частині Понту.
- Боспорська держава – союзник Риму. Захист Пантікапею.
- Ілурат – місто-фортеця.
- Новітні археологічні джерела та інтерпретація актуальних проблем історичного розвитку Північно-Західного регіону: нова інформація про історичну долю Тіри та Ольвії від другої половини III ст. н.е.
- Чому в Ольвії і Тірі не отримало поширення християнство та іудаїзм.
- Міста та державні утворення Таврики – інший шлях розвитку.
- Орієнтація на Візантійську імперію. Причини та наслідки для регіону.
- Питання впливу провінційно-римської культури та встановлення ступеню романізації населення Північної Надчорноморщини.

III.1. Результати навчання, методи викладання і форми оцінювання.

Результати навчання	Методи викладання і навчання	Форми оцінювання
РН 02 Знання методів наукових досліджень та вміння їх використовувати на належному рівні; вміння вишукувати, опрацьовувати, аналізувати та синтезувати отриману інформацію (архівні джерела, наукові статті, науково-аналітичні матеріали, бази даних тощо).	Виконання аспірантами самостійних завдань. Методична організація та самоорганізація аспірантами прочитання та критичного аналізу фахової літератури. Написання аспірантами письмової роботи.	Перевірка якості прочитання та критичного аналізу аспірантами фахової літератури. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 03 Знання теорії і розуміння методології системного аналізу, принципів застосування системного підходу при дослідженні соціально-економічних процесів та явищ, вміння використовувати методологію системного аналізу у сфері археології та антропології;	Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.	Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 07 Знання, розуміння, вміння та навички використання правил цитування та посилання на використані джерела,	Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну	Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних

<p>правил оформлення бібліографічного списку, розуміння змісту і порядку розрахунків основних кількісних наукометричних показників ефективності наукової діяльності.</p>	<p>із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.</p>	<p>завдань.</p>
<p>РН 08 Знання історії розвитку соціально-економічних та історичних процесів; концептуальних засад охорони археологічної спадщини; реконструкції етнокультурної історії населення сучасної України; деталізація давньої історії України; стратегічних напрямів удосконалення методики проведення археологічних досліджень.</p>	<p>Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.</p>	<p>Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.</p>
<p>РН 09 Знання у виявленні локальних особливостей розвитку окремих регіонів України у доісторичний період; антропологічного складу населення України у різні історичні періоди; побуту та умов життя давнього населення від появи людини на території сучасної України до XXI ст.; міграційних тенденцій у давнину на території сучасної України та їх комплексний аналіз;</p>	<p>Виконання аспірантами самостійних завдань. Методична організація та самоорганізація аспірантами прочитання та критичного аналізу фахової літератури. Написання аспірантами письмової роботи.</p>	<p>Перевірка якості прочитання та критичного аналізу аспірантами фахової літератури. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Перевірка якості виконання самостійних завдань.</p>
<p>РН 10 Знання закономірностей розвитку продуктивних сил давніх суспільств; світогляду давніх суспільств за даними археологічних досліджень; системи розселення та функціонування соціально-історичних</p>	<p>Практичні роботи. Робота у міні-групах та парах під час занять.</p>	<p>Поточний контроль активної участі аспірантів у практичних заняттях. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях.</p>

<p>організмів давнини на території сучасної України у різні історичні періоди та виявлення закономірностей; розвитку матеріальної культури давніх суспільств, що мешкали на території сучасної України від появи людини на території сучасної України до XXI ст.</p>		
<p>РН 11 Вміння класифікувати типи матеріальної культури давніх суспільств; використання природничих методів дослідження для комплексної характеристики давніх суспільств; реконструювати господарські структури давніх суспільств та хід соціально-історичного процесу; визначати пріоритетні напрямки розвитку історичної науки.</p>	<p>Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.</p>	<p>Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.</p>
<p>РН 12 Знання методологічних питань вивчення давньої історії за матеріальними залишками; розвитку сільського господарства протягом часу існування відтворювальної економіки на теренах України; історії та ролі металургії давніх суспільств; напрямів удосконалення технологій давніх виробництв(обробки каменю, кістки, шкіри, дерева, виробництва скла тощо);</p>	<p>Семінарські обговорення; Доповідь на одну із семінарських тем. Індивідуальний міні-проект (дослідження): доповідь на одну із семінарських тем із пошуком додаткових джерел.</p>	<p>Відповіді та дискусії на семінарських заняттях. Письмова дослідницька робота. Перевірка якості виконання самостійних завдань.</p>
<p>РН 14 Вміння будувати демографічні моделі розвитку відмінних типів</p>	<p>Практичні роботи. Написання аспірантами письмової роботи. Письмова дослідницька робота,</p>	<p>Поточний контроль активної участі аспірантів у практичних заняттях.</p>

суспільств минулого (кочовики, землероби тощо); проводити кластерний та факторний аналіз даних для виявлення спорідненості давніх людських об'єднань.	що розвиває основні тези доповіді на семінарі. Семінарські обговорення.	Перевірка якості виконання самостійних завдань.
РН 16 Знання основних сучасних методик та підходів археологічного дослідження; теоретико-методологічних основ реконструкції давньої історії за матеріальними залишками; вміння визначати специфічні риси різного типу соціумів давнини; обґрунтовувати перспективні напрями модернізації методів археологічного дослідження та концепцій національної ідентичності.	Практичні роботи. Робота у міні-групах та парах під час занять.	Поточний контроль активної участі аспірантів у практичних заняттях. Відповіді та дискусії на семінарських заняттях.

III.2. Умови визначення навчального рейтингу дисципліни.

Види робіт/форми контролю	Кількість робіт	Максимум балів за заняття/вид роботи	Разом
Семінарські заняття	7	5	35
Самостійна робота	1	25	25
РАЗОМ (за роботу у семестрі):			10
Залік			30
РАЗОМ			100

III.3. Критерії оцінювання знань і вмінь з дисципліни.

Види робіт	Кількість балів	Критерії оцінювання
Семінарське заняття	2	Доповнення
	4	Відповідь із використанням основної літератури (з урахуванням повноти відповіді)

	5	Відповідь із використанням основної та додаткової літератури (з урахуванням повноти відповіді)
<i>Самостійна робота</i>	0	Завдання не виконане або містить плагіат.
	1–10	Завдання виконане не повною мірою; автор не виявляє навичок аналізу і логічного та послідовного викладу; подекуди припускається помилкових суджень; робота не вчитана й оформлена неналежним чином.
	11-24	Автор демонструє достатню обізнаність із програмним матеріалом дисципліни та вміння логічно і послідовно викладати свої судження на письмі. Разом із тим, завдання виконане недостатньо повною мірою; роботі бракує аналітичного характеру.
	25	Завдання виконане вчасно і повною мірою; автор демонструє належний рівень знання і розуміння програмного матеріалу дисципліни; виявляє аналітичні здібності, здатність до самостійного, системного, логічного і послідовного мислення. Робота вчасно подана й оформлена у відповідності до вимог.

III.4. Порядок перерахунку показників нормативної 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS.

За шкалою ОНП	За національною шкалою		За шкалою ECTS
	Екзамен	Залік	
91 – 100	5 (відмінно)	Зараховано	A (відмінно)
81 – 90	4 (добре)		B (дуже добре)
71 – 80			C (добре)
66 – 70	3 (задовільно)		D (задовільно)
60 – 65			E (достатньо)
30 – 59	2 (незадовільно)	Не зараховано	FX (незадовільно – з можливістю повторного складання)
1 – 29			F (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)

IV. ПОЛІТИКА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Виконання навчальних завдань і робота в курсі має відповідати вимогам викладених у законах України [«Про авторське право і суміжні права»](#), [«Про освіту»](#), [«Про наукову і науково-технічну діяльність»](#), [«Про науково-технічну інформацію»](#), [«Про вищу освіту»](#) та [«Положення про організацію освітнього процесу для аспірантів та здобувачів ступеня доктора філософії поза аспірантурою у Інституті археології НАН України»](#) затвердженого Вченою радою Інституту археології НАН України 15 червня 2017 р. Протоколом №6.

Розробники курсу очікують, що всі учасники є априорно є рівноправними колегами які здійснюють самостійні дослідження. Усі матеріали включно з наданими електронними

копіями публікацій надаються виключно з навчальною метою і не можуть бути поширені чи використовуватись поза межами навчальних завдань курсу, або третіми особами.

У разі неможливості з поважних причин бути присутніми на лекційному занятті аспіранти зобов'язані повідомити викладача про це. Матеріал пропущених лекційних занять повинен бути відповідним чином опрацьований. Відсутність аспіранта на семінарському занятті зобов'язує його виконати додаткове завдання з тематики курсу.

Затверджено

Вченою радою Інституту археології НАН України
Протокол № 7 від 22 червня 2022 р.